

A tartalomból:

Daniel C. Dennett
Mémek: mítoszok,
félreértések és félelmek

Loet Leydesdorff
Bizonytalanság és
az „idő” kommunikációja

Mund Katalin
A kulturális evolúció újabb elméletei
a hagyományok tükrében

Kolin Péter
Az evolúció legújabb lépései?
Interjú Szathmáry Eörssel

Információs Társadalom

2002. II. évfolyam 2. szám

Információs Társadalom

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Alapítva 2001-ben

Szerkeszti: Z. Karvalics László – főszerkesztő
Kolin Péter – tudományos főmunkatárs
Kiss Aranka
Végh Sándor

Lapterv: Szépkilátás Stúdió

Kiadja:
Az „INFONIA” /Információs Társadaloméért,
Információs Kultúráért/ Alapítvány

Szerkesztőbizottság: Nyíri Kristóf – elnök
Farkas János
Lajtha György
Székely Iván
Z. Karvalics László

Ennek a lapszámnak a felkért szerkesztője
Pléh Csaba akadémikus

Szerkesztőség: 1111 Budapest Műgyetem rkp. 9. R. ép.

Tel.: 463 2526 Fax: 463 2547

e-mail: infatarsfolyoirat@ittk.hu.

Megrendelés átutalással: ERSTE BANK Hungary Rt

11600006-00000000-0230706.

/Kérjük, a befizetési csekkre írják rá: Információs Társadalom/

Nyomtatás, kötés: a Print City Kiadó és Nyomda Kft. végezte.

ISSN 1587-8694

BEKÖSZÖNTŐ

Pléh Csaba
Evolúciók és kultúrák

4

KLASSZIKUSOK

Daniel C. Dennett
Mémek: mítoszok, félreértések és félelmek

A mémek fogalmát Richard Dawkins használta először, Az önző gén című könyvében, 1976-ban. A kezdetben sok ellenérzéssel fogadott „mém” – Dennett energikus propagandakampányának köszönhetően – támogatókra talált, s számos – jóllehet gyakran változó minőségű – könyv és cikk íródott róla. Dennett szerint a kulturális entitások a kiválasztódás-rendszer alapján fejlődnek, ha a Cui bono (Ki jár jól)? kérdésre a „kulturális tárgy” a válasz. Csak ebből a szemszögből érthetjük meg, hogy nemcsak a kultúra őrzői és közvetítői, hanem kulturális entitások is vagyunk.

6

James R. Beniger
Az irányítás mint az információs társadalom motorja

Beniger nagyszerű 1986-os, *The Control Revolution* című könyvének záró, s egyben összegző fejezete az információfeldolgozás, a kommunikáció és az irányítás központi jelentőségére irányítja rá a figyelmet. Úgy véli, hogy a társadalomtudósok az információval kapcsolatos alapvető fogalmak segítségével tisztázhatják a társadalom szerveződésével és a társadalmi folyamatokkal kapcsolatos, még mindig nagyrészt rendszerezetlen ismereteinket. Az információs társadalom kialakulását – a társadalmi viselkedés szinte valamennyi aspektusát tekintve – minden eddigi leírásnál ill. magyarázatnál jobban értelmezhetjük az irányítás rendszereiben végbemenő ciklikus változásokkal.

18

KALEIDOSZKÓP

Steve Talbott
Komplex varázis

A komplex rendszerek vizsgálatában mindinkább teret nyert a holisztikus szemlélet, olyan kifejezések válnak egyre népszerűbbekké, mint az „önszerveződés”, a „komplexitás” és a „káosz”. Talbott tanulmányában rövid áttekintést ad az új elméletekről. Rögtön előljáróban felhívja olvasói figyelmét arra, hogy tanulmányában a természet iránti vágyódás és az attól való legdurvább elszakadni vágyás egyik legfurcsább keverékével fog találkozni. Ez a dilemma erőteljesen jelen van napjaink tudományos gondolkodásában, és mindannyiunk hasznára válhat, ha megismerjük.

30

Loet Leydesdorff
Bizonytalanság és az „idő” kommunikációja

A szerző az időfogalom konstrukciójának tudománytörténeti, ám a mindennapi tudatba „leszivárgó” folyamatát tekinti át Descartes elméletén keresztül. Newton és Huygens úttörő gondolataival és az információ- és evolúcióelmélet megközelítésének alapjaival is megismerteti az olvasót. Leydesdorff a rendszerek szinkronban maradását vizsgálja: kölcsönösen kommunikálnak, hogy pontosítsanak/frissítsenek; vagy egymástól függetlenül, egy „standard órához” igazodnak? A szerző a modern kognitív tudomány egyik legfontosabb területére is elkalandozik: hogyan valósul meg test és lélek egysége, mi biztosítja a szinkronicitást?

40

OLVASÁS KÖZBEN

Mund Katalin**A kulturális evolúció újabb elméletei a hagyományok tükrében**

A tanulmány a kulturális evolúció két, többek által riválisnak tekintett elméletének, nevezetesen Dawkins mém-teóriájának, valamint Dan Sperber ún. epidemiológiai elméletének alkalmazhatóságát és korlátainak lehetőségeit vizsgálja. Ahelyett azonban, hogy egy újabb teoretikus konstrukciót hozna létre, inkább a modellek konkrét alkalmazhatóságát állítja előtérbe. Ehhez a néprajz és a kulturális antropológia eddigi eredményeit, s ennek kapcsán bizonyos módszertani elemeit hívja segítségül, elsősorban is Robert Redfield „kis tradíció – nagy tradíció” elméletét.

60

INTERJÚ

Kolin Péter**Az evolúció legújabb lépései?*****Interjú Szathmáry Eörsszel***

A mesterséges intelligencia veszélyeiről beszélgettünk Szathmáry Eörsszel, aki felhívta a figyelmet arra a reális veszélyre, hogy kontrollált körülmények között is elszaporodhatnak a Földön az önreprodukáló gépek. A kultúra információkészlete, amit megtanulunk, módosítunk és továbbadunk, legalább ugyanolyan fontos, mint a genetikai örökség. A genetikai örökség tesz minket alkalmassá arra, hogy a mémeket befogadjuk, de azok a tartalmak, amelyeket a mémek hordoznak már nem a biológiából következnek, hanem abból a társadalmi fejlődésből, amin néhány ezer év alatt keresztülmentünk. Ezeknek a berendezéseknek az intelligenciáján persze sok múlik majd, ezért az igazi nagy kérdés szerinte az önreprodukáló gépek és a mesterséges intelligencia házasítása lesz.

88

RECENZIO

Tófalvy Tamás**Dan Sperber: A kultúra magyarázata. Naturalista megközelítés**

97

Griecz István**Kultúra és robbanás*****Jurij M. Lotman: Kultúra i vzrivo***

102

Rab Árpád Szörény**Információs- vagy tudástársadalom?*****Farkas János***

105

SZEMLE

Szeli Katalin**A 21. századi kommunikáció új útjai****Megújuló kognitív struktúrák és átforgató közösségi viszonyrendszerek**

Másfél éve indult a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézetének vezetésével az interdiszciplináris kutatás, melynek legújabb eredményeit május végén ismertették a nagyközönséggel egy nagyszabású nemzetközi konferencián. A cikk az előadók azon kérdésfeltevéseit és válaszait közvetíti, melyek az információs társadalom emberének átalakuló megismerési-gondolkodási rendszereire és megváltozó közösségi kapcsolataira irányulnak.

111

KONFERENCIAFIGYELŐ

117

LAPTÁRS-AJÁNLÓ

120

Pléh Csaba

Evolúciók és kultúrák

Már azt is nehéz lenne hagyományos gondolkodásmóddal megmondani, vajon a folyóirat egy tematikus számát tartja-e az olvasó a kezében? Számomra ezt a tematikus kapcsolópontot éppen az adja meg, hogy a különböző műfajú írások mind érintenek egy alapvető kérdéskört: azt, hogy milyen lehetséges oksági, analógiás és a kutatási stratégiát érintő összefüggések vannak az evolúciós rendszerek és a kultúra tanulmányozása között.

Az oksági kérdés Lamarck és Darwin koráig megy vissza, s azóta számos formában visszatér. Vajon a biológiai evolúció mechanizmusai megmagyarázzák-e a kultúra létrejöttét (s talán működésének alapvető paramétereit, s éppen ez lenne Darwin egyik veszélyes gondolata, mint Dennett, 1998 kimelte), vagy a kultúra valami külön szférában lebegő autonóm folyamat? Mindkét felfogás intellektuálisan respeitábilis, bár képviselőik sok rosszat mondtak egymásról. (Ennek történeti és filozófiai értékelésére l. Kampis, 2000, mai bemutatására pedig Pinker, 2002). Jelen válogatás megmutatja, hogy a „lány mozzanatok” természettudományos értelmezése és használata, az, amit információs, más területeken kognitív fordulatként, illetve az információkezelő emberalkotta rendszerek eluralkodásaként ismerünk, ezt az oksági kérdést is új módon világítja meg.* Megfogalmazódnak olyan modellek – Szathmáry interjúja is utal ilyen megoldásokra –, amelyek az élővilág és kultúra közt a folytonosságot az információkezelési módok megszervezésében keresik (Donald, 2001). Vannak látszólag apróbb kérdésekből kiinduló oksági folytonossági felfogások is, mint Tomasello (2002), aki a kulturális tanulásban lát egy különleges biológiai átmenetet. Ez maga sajátos biológiai adaptáció lenne, mely azután „tartalma révén” elindítja az önállóvá vált kultúra lavináját. Az evolúció nála nem mint a kultúra ellentéte, hanem mint a kultúraalkotás feltétele jelenik meg. A kultúra teremtett dolog, de maga a kultúrateremtés képessége evolúciós eredetű.

Ez a válogatás jól mutatja az evolúciós modellek és a kultúrakutatás közötti analógiakeresések felélénkülését is (Csányi, 1999 a jó forrás ennek elméleti elemzésére). Ennek az analógiakeresésnek kiváló terepe a mémek fogalma, mind azt Dennett ironikus, de mégiscsak elkötelezett tanulmánya és Mund Katalin sokoldalú társadalomtudományi elemzése egyaránt érezteti. Számos módon körbejárhatjuk azt a kérdést, vajon jogos-e genetikai átadás és a gondolatok révén megvalósuló társadalmi integráció esetében azonos mechanizmusokat tételezni. Fontos azonban látnunk az akár vitriolos formájában is jogos kritika közepette, hogy ezek az analógiakeresések is jól mutatják az evolúciós ihletés harmadik formáját és hasznát: a tudományos modellek ihlető szerepét. A mai pszichológiában, nyelvészeten, antropológiában – még

akkor is, amikor igen kritikusak vagyunk a kultúra materiális elméletét illetően – a darwini modellek termékeny hipotézisforrásnak bizonyultak. (A magyar irodalomban l. erről Pléh, 2003, valamint Pléh, Csányi és Bereczkei, 2001 köteteit.) Ez a tematikus szám megmutatja, hogy a biológiai tudományos modellek ihlető szerepe a kultúrákutatás egészében is igaz. S talán éppen a mai eszközök keltette kulturális reflexió fogja segíteni a kulturális folyamatok oksági megértését is (Nyíri, 2001).

* Szerkesztőségünk a későbbiekben is kiemelt teret kíván adni az evolúciós gondolkodásnak. Következő számunkban Kolin Péter tanulmányával folytatjuk a most megkezdett diskurzust. (Szerk.)

IRODALOM

- Csányi Vilmos (1999): *Az emberi természet*. Budapest: Typotex
- Dennett, D. (1998): *Darwin veszélyes gondolata*. Budapest: Typotex
- Donald, M. (2001): *Az emberi gondolkodás eredete*. Budapest: Osiris
- Kampis György (2000): Darwin és a fajok eredete. In: Charles Darwin: *A fajok eredete*. Budapest: Typotex, i-xl
- Nyíri Kristóf (2001, szerk.): *A 21. századi kommunikáció új útjai*. Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete
- Pinker, S. (2002): *Hogyan működik az elme?* Budapest: Osiris
- Pléh Csaba (szerk., 2002) *Evolúciós pszichológia*. Magyar Tudomány 2002 januári tematikus száma
- Pléh Csaba, Csányi Vilmos és Bereczkei Tamás (2001, szerk.): *Lélek és evolúció*. Budapest: Osiris
- Tomasello, M. (2002): *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris